

gebouw, uitgegeven onder den sprekenden titel „The Cathedral of Commerce“, de Kathedraal van den Handel.

De Kathedraal van den Handel! Die uitdrukking geeft te denken. En nog sterker houdt zij u vast, als ge de inleiding op deze fraai geïllustreerde uitgave leest. Deze werd geschreven door een predikant, zelfs een, die D.D. (doctor in de godgeleerdheid) achter zijn naam schrijft. Het is ongelooflijk, waarvoor zij in Amerika een dominee al niet voor gebruiken! Het staat niet gekleed, als hij z'n stempel niet op een werk drukt. Hij wordt er nog meer, zoo niet genoot, dan toch allerheleerds en niet zelden tegen ruime belooning toe uitgenoodigd een figurantenpositie in te nemen, dan hier. Hier wordt het meer en meer mode om menschen als Speenhoff de gewenschte wijding te doen geven, tegen zooveel per regel onderstel ik, maar in Amerika blijft men heel konservatief zijn niet-konservatieven, doch ultra-modernistische dominee de klandizie gunnen.

Welm, de direktie van de Woolworth Building (Woolworth zelf overleed in 1919) kan over Dr S. Parkes Cadman tevreden zijn. De handel is voor hem de mededinger van de religie geworden. „Evenals de religie gedurende de Middeleeuwen het monopolie had van kunst en architectuur, evenzo heeft de handel de Vereenigde Staten sinds 1865 geheel aan zich getrokken“. Wat hij daarmee bedoelt, vertolkt hij iets verder in deze ontboezeming: „Wanneer men het gebouw ziet bij het vallen van den avond, gedompeld in elektrisch licht als met een kleed, of in de heldere lucht van een zomermorgen, de ruimte doorlopend gelijk een kanteel van het paradijs van God, dat Johannes aanschouwde, zoo inspireert het gevoelens, welke te diep zijn, dan dat men ze in tranen zou kunnen uiten“. Deze sentimentaliteit, die wel grootendeels als oratorisch zal moeten worden opgevat en daarom tot zulk een onzuivere beelddruk leidt, getuigt van een zekere religieuze vereering van den handel.

Boven op de galerij, als men zich gewapend heeft tegen den wind en den hoed dieper over het hoofd heeft getrokken, ziet men de machtige wereldstad als geknielend aan zijn voet. Maar aanstonds doet men een eigenaardige ontdekking. Als Europeaan zoekt men voor het oog kerkspitsen als rustpunten. Evenwel vindt men ze niet gemakkelijk. De kerken kruipen weg achter de paleizen van Mercurius. Gewone kanloorgebouwen zien uit de hoogte op de kerken neer. Dat is een symbool. Alleen trekken er geen te verre konsekwenties uit. Vooreerst mag men niet generaliseeren en beweren, dat bij alle Amerikanen de handelsgeest het van den godsdienst wint. Voorts mag niet vergeten, dat de handel zich niet schrikt aanstelt tegenover de kerk, maar haar miljoenen dollars in den schoot werpt, getuige de Roomsche St-Patrick's Kathedraal. Eindelijk dient ook bedacht, dat het kerkelijke leven door zijn sterk doorgevoerde parochievorming, meer behoefte heeft aan vele en kleine kerken, dan aan weinige en groote. Doch dit alles neemt niet weg, dat in Amerika de handel in menig opzicht over de kerk heerscht, in de kerk zelf binnendringt, waardoor deze gedeeltelijk wordt verhuissend. Gelukkig vallen de kerken, welke een zuiver Calvinistisch karakter bewaard hebben, hierbuiten.

„Onze vaders hadden een fijnen neus.“ Ik had dit in een of ander boek over Amerika gelezen en het schoot mij op den Woolworth-toren opeens te binnen. Jammer, dat die neus niet lang genoeg was, mompelde ik in mijzelf. Onze oude kolonisten

hadden met één oogopslag gezien, dat nergens in de Nieuwe Wereld een plaats zich beter tot vestiging leende, dan het Manhattan-eiland. Vlak aan zee, een vaste, rotsige bodem, een keur van waterwegen, een schitterende, natuurlijke haven van enorme lengte, al deze voordeelen vereenigt het stuk land, waarop New-York zich thans uitstrekt, in zich. Zij kochten dezen grond eerlijk van de Indianen, onze kooplieden. Maar ze waren eerste-klas-bussiness-men en kregen het voor een prikje, voor f60. En wie nu New-York overziet, zegt: „Is haast ongelooflijk. Maar we hebben nog andere vaders dan de „Knickerbockers“, de oude kolonisten gehad. Die keken niet verder dan hun neus lang was en die was niet lang. Althans niet, wanneer zij den kant van Nieuw-Amsterdam uitzagen. Ze lieten de kolonisten daar maar tobben. Wat heeft de „koppige Piet“, de goeverneur Peter Stuyvesant, daarover opgespeeld! De Engelschen kregen Nieuw-Amsterdam ook lief, maar niet met een Platonische liefde! Uit Holland echter zond men hulp, toen het te laat was. Deze gedachten gingen door mij heen, toen ik daar op den toren liep. En ik konkludeerde: „Nederland, ziedaar het loon voor je laksheid!“ Natuurlijk mag men zich hierbij niet te zeer aan bespiegelingen overgeven. De meening is wel geuit, dat, wanneer de Nederlanders daar de haas waren gebleven, Amerika zich nooit van Europa zou hebben losgescheurd. Holland zou er door vroed beleid wel voor gezorgd hebben, dat geen enkele reden tot een Vrijheidsoorlog noopte. Zulk een patriotische lofspraak valt te waardeeren. Maar mij dunkt, dat ieder, die Amerika bereist, dit eigenlijk ridikule vindt. Amerika is Java niet. En Nieuw-Amsterdam was ook Amerika niet. Amerika was van meet af het aangewezen land voor emigratie. Onderstel, dat iedere Europeesche natie van eenige betekenis daar haar eigen kolonie zou hebben gehad, zoo zou daar toch ondanks de nationale verschillen een volk zijn opgegroeid, dat niet onderhoorig kon blijven. De drang naar zelfstandigheid openbaart zich in Amerika in alles. Op welke wijze die zich ook een weg zou banen, doet er niet toe, maar Amerika was voor de onafhankelijkheid toch voorbestemd. Dus daarover niet gedroomd.

Een mooi en oriënteerd uitzicht biedt de Woolworth-toren vooral op New-Yorks omgeving. Aan den Oostkant breidt zich uit de grijze, bijna altijd ietwat wazige oceaan, hier en daar door lieflijk groen omzoomd. Wat naar links luidt languit Long Island (Lange Eiland), dat boven op het water schijnt te slapen. Naar het Zuiden reiken zich de eentonige loodsen van de machtige haven aan, maar daartusschen in de op dezelfde maat gefabriceerde dokken, met als welkome afwisseling zeemonsters in honte verven, bassend tegen die kleine krietjes van sleepboten, die al maar door stoompiepend om hen heen draaien. Aan den overkant het slonzige Hoboken, waar zeehieden en allerlei soort van vreemdelingen huizen, waar de immigranten soms blijven plakken en waar een kleine Hollandsch sprekende gemeente van de Christelijke Gereformeerde Kerk is, die tevens het lot van zeelieden en landverhuizers zich aantrekt. Als vergoeding voor deze zwarte straten met verwaarloosde huizen biedt deze zijde den groenenden achtergrond van het Stateneiland. Westwaarts slingert zich de Hudson op en omsluiten de heuvelen van New-Yersey welvarende plaatsen. Ook ten Noorden boeit weer de Hudson het oog en klimmen de legers van New-Yorksche huizen met vaandel

en vlag vroolijk tegen de hoogten op. Daarbeneden, dichtbij de beroemde Brooklyn Bridge (brug over de East River (Oostelijke Rivier). Verderop de Williamsburg Bridge. Nog verder de Queensboro Bridge. En nog meer bruggen schaffen uitwegen aan de opgepropte stad. Hoe verhoogde deze bruggen van meesterlijke konstruktie het rivierschone!

In deze omgeving heb ik menigen automobiel-handafdruk staan.

Zoo moet men zich tegenwoordig over Amerika, waar men met voetstappen uiterst zuinig is, uitdrukken.

HEPP.

GEESTELIJKE ADVIEZEN.

Het gaat, zooals ik indertijd zei te vreezen. 'k Ontvang gedurig vragen waarvan het vrij onzeker is, of ze wel vallen onder de categorie tot wier beantwoording ik me hier beperken moet. En ik krijg er ook die er zeker niet onder vallen. Dan is de beslissing wel eens moeilijk. In den regel neig ik er dan toe, liever even over de grens te stappen, dan door botweg af te wijzen, den schijn van onvriendelijkheid op me te laden. De vrager zal ik er zeker niet door ontstemmen, en mijn overige lezers zullen me in die gevallen wel dezelfde toegankelijkheid bewijzen als ik zelf betoon.

Een en ander is, zooals men allicht begreep, een verontschuldiging inleiding op de beantwoording van een paar vragen, die tot de grensgevallen behooren.

Br B. te A. vroeg me n.l.: „Mag een christen (type als bedoeld wordt in vraag en antwoord 32 van onzen Heidelberg) aan het graf van 'n' ongeloofige zeggen: „Hij ruste in vrede?“

Als ik op deze vraag inga, doe ik dat in de veronderstelling, dat ze niet maar zoo eens gedaan wordt, maar dat de vrager, om welke reden dan ook, belang heeft bij de beantwoording ervan. Uit zijn vraag zal blijken dat wel niet; maar ik begrijp, dat men bij het stellen eener vraag niet altoos kan vertellen waarom ze voor ons van actuele betekenis is.

Het antwoord op B's vraag ligt, dunkt me, nog al voor de hand. 'k Zou zeggen, dat er veel afhangt van de objectiviteit der kwalificatie „een ongeloofige“. Ontbreekt die in een bepaald geval; berust ze op een subjectieven indruk, dat de overledene dien ze gelooft, ofschoon hij een belijder was van de waarheid en onbestraffelijk van leven, toch iemand was zonder zaligmakende genade, dan mogen we zulk een subjectief en daarom altoos zeer onzeker oordeel nooit als regel van gedraging aan anderen opleggen. Het oordeel van een ander kan geheel anders zijn. En dan blijft het, al achten wij duizendmaal, dat het onze juist is, zijn onvervreemdbaar recht om anders te spreken over den overledene dan wij zouden durven.

Anders komt de zaak te staan, zoo ons oordeel, dat iemand een ongeloofige was, berust niet op een subjectieven indruk, dien we bij een intiem verkeer als niet ieder met hem had, van hem kregen, maar op objectieve gegevens, b.v. op een levenswijze in woord en daad, die hem bij allen die hem kenden, openbaar maakte als een verwerper van het Woord en van den dienst des Heeren, zoo overtuigend, dat er op dit punt geen twijfel mogelijk is; en als er dan bovendien niets gebeurde, dat ook maar een schijn van recht geeft om te hopen, dat hij voor zijn dood nog tot berouw kwam. In dat geval zou er voor een „Hij ruste in vrede!“ enkel plaats zijn in den zin van een verzuchting, ofschoon ik toegeef, dat de woorden dan niet gelukkig gekozen worden. Ze kunnen wel niets anders beteekenen dan een wensch, waarvan men de vervulling althans mogelijk acht. En daarom zouden ze, naar mijn oordeel, niet strooken met den ernst van de waarheid Gods en van onze christelijke belijdenis, dat de goddeloozen geen vrede hebben. Al voegt het ons vooral in 't oordeel over een doode geleid te worden

Want wel heeft Hermann Stehr (geb. 1854) de religieuze gedachte weer uitgesproken, doch de mytheologie is bij hem getreden in de plaats van het vroegst erkende Roomsche dogma; blijkbaar heeft niet zonder reden zijn bestuur hem ontheven van het godsdienst-onderwijs aan de roomsche school, waaraan hij werkte. En ook heeft wel Franz Werfel (geb. 1890), vechter als een Nazarener tegen den Halleenschen geest, het pleit gevoerd voor de absolute eischen van God en de zelfvernieuwing gepredikt als den weg tot zelfvervulling („Der Gerichtstag“, 1920); maar deze jonge profeet heeft te weinig van den wezenlijken Christus gezien, dan dat hij het charisma van den boetegezant zou hebben kunnen bedienen als een die den weg van den Koning bereidt, of die herant, verkondiger is van den Christus.

Onder dit alles heeft de proletarische Christus, dien Fritz von Uhde heeft doen treden in de hutten der armen, al evenmin blijvend beslag gelegd op den deutschen geest als de zoete Jezus-van-weldadigheid, dien Gerhart Hauptmann heeft uitgedacht, den Jezus van de bruidegomsvreugd (Hannele, 1892). Hauptmann moge met zijn roman „Der Narr in Christo, Emanuel Quint“ (1910) zijn pietisme en zijn mystiek hebben willen belijden, door op zijn manier Christus in het leven in te dragen, toch heeft hij zijn Christusbeeld niet zuiver weten te houden; Hauptmann, zoo kan iemand zeggen, „Hauptmann is onze meest christelijke, maar ook meest heidensche dichter.“

En dat is hij werkelijk niet om zijn „Jezus“, tot het leven, tot het vleesch, tot de natuur; want Christus staat niet buiten vleesch en bloed en natuur. Maar als er in deze paradoxale oordeelvelling waarheid ligt, dan is het omdat Hauptmanns Christus juist buiten de werkelijkheid staat. Men denke aan de onwezenlijkheid van den Christus van Hauptmann in zijn drama: Der weisse Heiland, (1920).

En eveneens moge men zich afvragen, of de band aan den werkelijken, historischen Christus niet geheel doorgesneden is in dit lied:

POPULAIR-WETENSCHAPPELIJKE SCHETSEN.

„Wij wilden Jezus wel zien.“ III.

Ook in Duitschland valt een opleving der belangstelling voor het religieuze element in de literatuur te constateeren.

Als we van „opleving“ spreken, dan geschiedt dat bewust.

Want er is een tijdlang in de kringen der Duitsche belijders zelf gebrek aan waardeering voor geloovig-religieuze kunst geweest. Toen in 1908 Jozef de Cock, hoogleraar in de Germaansche letteren te Leuven, schreef over „het jongste streven in de Deutsche Katholieke Letterkunde“ begon hij met de klacht, dat de roomschen hun eigen geschriften niet lezen. Vooral een vlugschrift van Veremundus (pseudoniem voor Karl Muth) stelde hun impotentie in ontdekkend licht. Daarin wordt zonder blikken of blozen gezegd, dat de Roomschen in Duitschland „geen glas Munchener geven voor het heele Nibelungenlied“.

Maar gedert is de herleving onder de Roomsche-Katholiken gekomen; de oprichting van de „Literarische Warte“ is er een symptoom van; evenals daarna van het maandschrift „Hochland“ (dit laatste onder redactie van Karl Muth zelf), hetwelk tenslotte aan de „Literarische Warte“ het leven gekost heeft. Daarnaast, gedeeltelijk tegenover, die beweging, is opgericht de zoogenaamde „Grafbond“ met zijn organen: „Der Graf“ (bij Fr. Alber in Ravensburg); aan dit tijdschrift is de naam van Richard von Kralik verbonden.

In deze laatste periodiek is de bedoeling zeer sterk aan het licht getreden, te bewijzen, dat een dogmatisch-verstandelijke overtuiging, als van de Roomsche religie, tot waarachtige kunst ontwakent kan. Onder den titel „Monsalvat“ kwam een bundel lyrische poëzie uit die van dertig levende roomsche dichters bijdragen publiceerde; en dan alleen van zulken, die minstens met één bundel voor

Het is ietwat ontuchtigend, te ontdekken, dat van deze toch wel forse roomsche werkzaamheid door het niet-Roomsche Duitschland zoo weinig notitie genomen wordt.

Nog zeer kort geleden verscheen voor Nederlandsche lezers een Overzicht van de Duitsche literatuur na 1880, waarin de schrijver toezegt, „een aanschouwelijk beeld te geven van het geestelijk leven, dat zijn generatie, die omstreeks 1870 geboren werd, vond“.

Men zou meenen, in dit geschrift ook een plaats te mogen zien ingeruimd voor de Roomsche inspiratie. Maar het feit is, dat ge vergeefs zult zoeken naar de namen van Roomsche auteurs als Domanig, Dransfeld, Eichert, Eschelbach, Greif, Hansjakob, Herbert, Kiesgen, Kralik, Krapp, von Pier, Polmann, Rafael.

Is deze negatie van het Roomsche woord vijandschap tegen de dogmatische gedachte? Hoe het zij, een literatuurgeschiedenis als deze mag zich bij het publiek inleiden met deze theologische vergissing:

„In den beginne was het Woord en hoezeer het dan ook misbruikt is, wij gelooven, dat het altijd weer wonderen verrichten, altijd weer nieuwe werelden scheppen kan“

doch zij doet dan ook onrecht aan zichzelf en aan de anderen, wanneer zij niet wil letten op het woord van hen, die in nog anderen zin pogen getuigenis te geven, door hun woord, aan dat Eeuwig Woord, dat in den beginne was, dat bij God en God was, het Woord, dat vleesch geworden is en onder ons heeft gewoond.

De oogst van wie op den deutschen litterairen akker rijpe aren lezen wil voor zijn christelijken levensnood, is dan ook, als men het veld in zijn geheel overziet, niet anders dan schraal te noemen.

Richard Dehmel (geb. 1863) moge een gelicht gegeven hebben over: „Christus als Künstler“, er zijn in dat groote, eens voor het positieve christendom bloedende Duitschland, naar verhouding maar weinigen, die den Christus zien als den Leeraar der hoogste kunst.

door een dat doet de eere

In 't alheid in vrede er een heem gerchied

Een tw een brie bruikte il letter. De dig maak met „Vad „En gij heeft Neen Hij ve in onz bij of w zeggen w hij wete men alle van pers-toekenne een brie goderij s

En w de Stater hoofdlette niet. Als wil noch wel nog als hij l beginlette Jezus letters, n waarmee den aan houding waarin g zou hij men alle En het voor Ch Het vo wat lette woords den gees V.

Corr. voldoe ik verband Heiligen op de al Schilder Oel, Ko willighe Wie van zich tot Leersum

A. E. 24 Dec. zien, dat Kunt n ik uw me geno muleerd

U. P. onbepaal 'k Vrees lijk duid n er me

So al und we en der t mnd s ein J

Tenslo looze ge en zich het over der gee andere Goethe

Den i Dass maar ze gemakke dnitsche geworde in het g kunnen

En de ters zou tegen, W geloof w wanneer tot de i Stefan geboren het leze als van dan met pol is t tempel i doring i de lijd geleid of men